

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 6, p. 287-302, December 2012

**FRANSIZ İHTİLÂLİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE
ULUSÇULUK AKIMI**

*NATIONALISM MOVEMENT FROM FRENCH REVOLUTION TO TURKISH
REPUBLIC*

Nesrin Atıcı KANBEROĞLU

Abstract

The nationalism movement, influenced the whole world from the French Revolution, has changed due to the time and conditions and modernized by setting into nation equals to government concept in time. In the early years of the French Revolution, the Ottoman Empire was keen to stay away from the nationalism current as possible because of a lot of different nation under its structure. Instead of nationalism, the basis of the government enterprise "Nation System" had been worked to continue. However, failure to obviate of nationalism movement lead government to look for another searches and in the period of Sultan II. Abdulhamit ummahism was adopted against nationalism. Enver, Cemal and Talat Pashas who believed the policies of Sultan II. Abdulhamit swept the government into demolition , were adopted Turanism in conjunction with nationalism after they conquered the throne of Sultan II. Abdulhamit. This current continued its existence until Ataturk's nationalism current within borders. Ataturk was referring to all people, who live within same borders, as a nation. But the death of Atatürk in 1938, the right to go to a 2nd world war, German sympathy of Turkey as a former ally and the belief of the Germans victory of the war led to form racist tendencies in the government. In this paper, evolution of the nationalism concept has been witnessed from the beginning of the French revolution to the 1946's Turkey.

Keywords: *Nationalism, French Revolution, Turkey*

Öz

Fransız İhtilalinden bu yana tüm dünyayı etkisi altına almış olan ulusçuluk akımı zaman ve koşullara göre şekil değiştirmiş ve zamanla devlet eşittir ulus kavramına bürünerek modernleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nin ilk yıllarında, bünyesinde farklı pek çok milleti barındırdığı için milliyetçilik akımından olabildiği kadar uzak durmaya gayret etmiştir. Milliyetçilik yerine devletin kuruluş temeli olan "Millet Sistemi"ni sürdürmeye çalışmıştır. Ancak "ulusçuluk" akımının önünün alınamaması devleti başka arayışlara yöneltmiş ve Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, "ulusçuluk" akımına karşıt olarak "ümmeçilik" akımı benimsenmiştir. Sultan Abdülhamit'in politikalarının devleti yok etmeye sürüklediğini düşünen Enver, Cemal ve Talat Paşa'lar Sultan II. Abdülhamit'i tahtından edip de yönetimi ele geçirince "ulusçuluk" akımı ile bağlantılı şekilde "turancılık" akımı benimsenmiştir. Atatürk'ün sınırlar içi "ulusçuluk" akımına kadar da varlığını sürdürmüştür. Atatürk ise ulus derken aynı sınırlar içinde yaşayan insanların tamamını kast ediyordu. Fakat Atatürk'ün 1938'de ölmesi, dünyanın II. bir savaşa doğru gitmesi, Türkiye'nin -eski müttefik olan- Alman sempatisi ve Almanların kazanacağına duyulan inanç, devlet içinde ırkçı eğilimlerin filizlenmesine neden olmuştur. Bu makalede tüm bu süreç ve Fransız İhtilali'nden 1946 Türkiye'sine ulusçuluk kavramının nasıl şekil değiştirdiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulusçuluk, Fransız İhtilali, Türkiye

1. Giriş

Teknik olarak ulus kavramı ele alındığında ulus ile halkın kastedilmediği, ya da halkın ulus terimini doldurmadığı görülmektedir. Ulus daha çok aynı ırktan olan insanları ifade etmekle birlikte romantikler ve pek çok devlet iktidarı, ulus ile halkın aynı olduğunu savunmuştur. Bunu da her ulusun içinde yabancı milyonlarca kişi barındırıp, birbirine zıt sınıflar olmasına rağmen toplumda birliğin oluşuyor olmasına bağlarlar¹. Genel olarak bakıldığında modern toplumlarda halk ile ulusun aynı kavram olarak ele alındığına² rastlanır ve bu daha çok bu şekilde olması tercih edildiğinden bu şekliyle yorumlanmıştır. Çünkü dünya ulus kavramının ortaya çıktığı günden 2. Dünya Savaşı sonuna dek bu kavramın da etkili olduğu pek çok kanlı savaşa tanık olmuştur. Bu yüzden ulus, ilk başta daha çok ırk milliyetçiliği şeklinde algılanmasına rağmen zamanla aynı sınırlar içinde yaşayan, aynı geçmişi aynı tarihi paylaşan insanların tamamına ulus denilmiştir. Enver Paşa'nın turan peşinde koşarken Mustafa Kemal'in sınırlar içi milliyetçilik hedeflemesi birinin hayalperest olup ötekinin realist olmasından öte zamanın koşullarının ve dünyanın değişmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu çalışmada Enver Paşa dönemi ulus anlayışı ile Atatürk dönemi ulus anlayışına geçmeden evvel ulusçuluk akımının ortaya çıkışı, Avrupa'daki etkileri ve Avrupa'da olduğu kadar toplumumuzdaki etkilerini görelim.

2. Fransız İhtilali ve Avrupa'da Ulusçuluk Akımı

Fransa'da ihtilalin patlak vermesi ile ortaya çıkan ulusçuluk akımı³, 1797'de Fransa'ya hakim olmaya başlayan Napolyon Bonapart ile Fransa'nın olduğu kadar Avrupa'nın da kaderine etki etmişti, Avrupa'nın büyük devletleri ile savaşan Napolyon, saldırıyı, her vakit savunma kavramı ile yorumlamak adet olduğundan⁴ girdiği topraklarda yaşayan milletleri

¹ Niyazi Berkes, Teokrasi ve Laiklik, İstanbul, 1984, s.178-179

² Enis Şahin, "Atatürk'ün Milliyetçilik İlkesi", Cumhuriyetimizin 80. Yılına Armağan, Sakarya Üniv. Yay., Adapazarı, Kasım, 2003, (ss.7-28) s.8

³ Ernest Renan bunu çok daha erken bir tarihe dayandırır. Batı Avrupa'nın IX. Yüzyılda Karolenj İmparatorluğunun parçalanması ile "uluslara bölünmüş olarak ortaya çıktığını" bu çerçevede Verdun Anlaşmasından itibaren Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, İspanya'nın ulusal varlık olma yolunda ilerlediğini yazar, bkz. Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, 3. baskı, 1994, s.264

⁴ Reinhold Niebuhr, Ahlaklı İnsan Ahlaksız Toplum, Türkç. Sara Akad, II. Baskı, Ankara, 2003, s. 107

bağlı oldukları devletlere karşı ayaklandırırken kendisinin bu milletlere hürriyet getirdiğini söylüyordu. Bu esnada Napolyon'un Avrupa'da yol açtığı tahribatları ortadan kaldırmak, hem de monarşik yapıları sağlam tutabilmek adına 1815'de toplanan Viyana Kongresi'nde, büyük devletlerin kendi çıkarlarına göre kararlar alması, önüne geçilmeye çalışılan ulusçuluk akımının daha da hızlanmasına yol açtı. Çünkü büyük devletler tarafından yeniden çizilen Avrupa haritasına göre milletler ya parçalanarak farklı devletlerin sınırları içine sokulmuş yahut çizilen sınırlar içinde çeşitli milletler bulunmuştur⁵. Örneğin Polonya, Avusturya - Rusya ve Prusya arasında bir kez daha paylaşılırken, Avusturya İmparatorluğu sınırlarında Macar, Polonyalı, Çek, Hırvat ve Romenler bulunmaktaydı. Oysaki Napolyon tarafından kurulan Varşova Büyük Dükalığı ile en azından Polonyalılara bağımsızlık tattırılmıştı. Bu sebeplerden ötürü 1830-48 ihtilallerinde milli bağımsızlık teşebbüsleri vardır, Macarlar ve Polonyalılar bağımsızlık için çabalamış ancak başarılı olamamış uzun uğraşlardan sonra İtalya ve Almanya milli birliklerini kurarak bağımsız devletler olarak tarih sahnesinde yerlerini almıştır⁶.

Avrupa'yı hızla etkisi altına alan ulusçuluk akımının, sınırları içinde çeşitli ırk, dil ve dinden unsurları barındıran Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alması zor olmamıştı. Osmanlı toplumu, inanç temellerine göre, bir din ya da mezhebe bağlı topluluklar anlamında, çeşitli milletlere ayrılmıştı. Bu yüzden Osmanlı toplum yapısı dini, idari, sosyal örgütlenme biçimi olarak "Millet Sistemi"ne dayanmaktaydı. Buna göre Osmanlı'da toplum, Türk ve diğer Müslümanlar ile Hıristiyanlar ve diğer Müslüman olmayanlar(gayr-ı Müslimler) olmak üzere başlıca iki ana gruba ayrılıyordu. Müslüman olanlarla olmayanlar da kendi aralarında çeşitli mezheplere bölünmüş durumdaydı⁷. Devletin kurucusu, koruyucusu, yöneticisi olan Türkler devletin tüm yükünü taşıyıp haklarından yararlanırken, Müslüman olmayanlar ise "Millet Sistemi" içinde kendi kültür, din ve mezheplerine göre serbestçe yaşıyorlardı⁸ ancak ulusçuluk akımı adeta bir virüs gibi Avrupa başta olmak üzere Osmanlı'nın Balkan topraklarına da çok geçmeden bulaştı. Bu akımın Balkan topraklarında etkin hale gelmesi Avusturya ve Rusya faktörü ile mümkün olmuştur. Özellikle Avusturya, sanılan aksine bu konuda Rusya'dan çok daha etkiliydi.

1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmalarından sonra Habsburglar İmparatorluğu Tuna bölgesine yerleşmiş ve bu olay da imparatorluğun Balkan ticaretine el atmasına neden olmuştu. Böylelikle Balkanlar Avusturya için bir pazar alanı ve hammadde kaynağı oldu. Ticaretin gelişmesi ile Balkanlarda ticaret burjuvazisi ortaya çıkmaya başladı bu durum Balkan şehirlerinde değişiklik yarattı. Osmanlı'nın tüccar olan halkı Rumlara şimdi Sırp- Hırvat ve Bulgarlar da katılıyordu. Burjuvazileşen yeni bir sınıfın doğuşu kültürel bir yenilenmeyi de yanında getirdi. Akdeniz bölgesinin ve Orta Avrupa'nın önemli şehirlerinde bir takım Balkanlı tüccar, din adamı ve öğrenci grupları ortaya çıktı. Kiliseler ve kültür evleri kuruldu. Avrupa aydınlanmasının etkisi de bu gelişmelerden sonra hızlanmaya başlayarak, Voltaire, Rousseau, Diderot, Herder, Lessing gibi filozoflar Balkan aydınlarca tanındı. Avusturya özellikle Balkan Slavlarının kültür hayatında çok etkili oldu, Balkan Slavları, Avusturya'daki Slavların yanında batı kültürünü ve ulusçuluğunu öğrendi⁹.

⁵ Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 15. baskı, İstanbul, 2005, s.10

⁶ Armaoğlu, 20. Yüzyıl..., s.10-13

⁷ Osmanlı toplum yapısını, zümrelerini ayrıntılı görmek için tablo bkz Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, 7. Baskı, İst, 2005, s.164

⁸ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1999), 5. Baskı, İst, 2000, s.43

⁹ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 25. baskı, İstanbul, 2006, s.71-73

Rusya'nın etkisi ise ticaretten çok dini ve kültürel ilişkiler ile oldu. Rusların Slavlarla dil ve din benzerliği olmakla beraber Rusya'da eğitim görmeye giden Slav aydınlar, çarlığın resmi ideolojisinden ziyade Rus aydın çevrelerindeki demokrat ve ilerici görüşlerden etkilenmiştir. Slav birliği düşüncesi genel olarak Sırbistan veya Yunanistan'da okuyan Bulgar aydınlarda mevcuttu. Slavlar Yunanlılardan farklı olarak dışarıdan destek almak yerine kendi özgün örgütlenmeleriyle ulusçu eylemlerini sürdürdüler. Yunan ulusalcılık hareketinin ise yurt dışında örgütlenmesinde rol oynayan faktör ticaret vasıtasıyla Yunanlılığın tüm Akdeniz'e yayılmış olması, batı Avrupa'da da ticaret dolayısıyla Yunanlı grupların bulunmasıydı, zaten Yunanlılar ticarete erken atıldıklarından Balkanların ilk burjuvazileşen ve Batı Avrupa ile yoğun ilişkiye giren halkı olmuştur¹⁰.

3. II. Meşrutiyet'ten Mustafa Kemal'e Kadar Osmanlı Devleti'nde Ulusçuluk

Osmanlı'nın ana unsurlarına dönüp bakıldığında Türkçülük akımının henüz siyasi bir kimlik taşımamakla birlikte İttihat ve Terakki'den çok daha evvel 1860 larda belirmeye başladığı görülür. Ahmet Vefik, Süleyman, Mustafa Celalettin Paşalar Türklerin dili ve kökeni konusunda özgünlük savları ileri sürüyorlardı. Mustafa Celalettin Paşa "Les Turcs ancivens et moderns" isimli kitabı yazıp Türklüğe dikkat çekerken¹¹, Ahmet Vefik Paşa¹² ilk Osmanlı parlamentosuna başkanlık ettiği sırada(1877-78) Suriyeli Hıristiyan mebuslara yönelerek "aklınız varsa en kısa zamanda Türkçe öğreniniz"¹³ demiş, Mehmet Emin ise bu dönem Türkçülüğünün ilginç niteliğini ulus, milliyet, din ve ırk öğelerini özdeş tuttuğu "ben bir Türküm, dinim cinsim uludur"¹⁴ türünden sözlerle ortaya koymuştu¹⁵. Halbuki çok değil 50 yıl öncesinde Türk ismi bir hakaret olarak algılanıyordu¹⁶. Bundan sebep 1802'de Paris'e giden

¹⁰ Ortaylı, İmparatorluğun ...Yüzyılı, s.73-74

¹¹ Yusuf Akçura'ya göre Mustafa Celalettin Paşa kitabını 1869'da Abdülaziz'e sunmuş, Türkçülük akımı da böyle başlamıştı bkz Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, 8. basım, Der Yayınları, s.78

¹² Ziya Gökalp içindeki Türkçülük aşkının doğmasında Ahmed Vefik Paşa ile Süleyman Paşa'nın etkili olduğunu söyler : "Daha on beş yaşında iken Ahmed Vefik Paşa'nın 'Lehce-i Osmani'si ile Süleyman Paşa'nın 'Tarih-i Alem'i bende Türkçülük temayüllerini doğurmuştu..." bkz Uluğ İğdemir, Yılların İçinden, Ankara, 1976, s.361

¹³ Ortaylı, İmparatorluğun ...Yüzyılı,s. 70-71

¹⁴ Yıllar sonra (14 Eylül 1931) bir sohbeti sırasında Atatürk de bu şiirin kendisini çok etkilediğini anlatmıştı: "... Şair Mehmet Emin Yurdakul'un, ilk defa Manastır Askeri İdadisinde öğrenci iken okuduğum 'Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur' mısrasıyla başlayan manzumesinde, bana milli benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum" bkz Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1999, s.203-204 , aynı Mehmet Emin yıllar sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Halk Hükümeti ve Halkçılık isimli eserinde "Halk Hükümeti" başlığını atıp *Büyük Gazi ve Müncimize* diye başladığı yazısının sonunda "hür bir cemiyette hür bir ferd, umumun saadetinin yakında ferdi bir saadet, yeni ve iyi teşkil edilmiş bir millet içinde hür ve mes'ud bir hemşehri, işte ey aziz kardaş, senin yeni hükümetinin gayesi..."

Biz istersek mefkurenin kanadının gölgesinde Asırları övündüren dehamızı parlatırız.

Medeniyet yurdu olan şu zengin şark ülkesinde

Hür ve mes'ud bir memleket, bir Türk ili yaratırız" (bkz ayn. yay. Dursun Ali Akbulut, Saltanattan Ulusal Egemenliğe, İstanbul, 2006, s.223) diyerek çizgisinden hiç ödün vermeden, Atanın da sevdiği bir isim olarak Türklüğü yücelten şiirler yazmaya devam etmiştir.

¹⁵ Niyazi Berkes, Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara, 1975,s.222-223 ; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1991, s.341 ; Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği,3. basım, Ankara, 1993, s. 53

¹⁶ Hacı Angı, eserinde bunu hakaret olarak algılamaktan öte devletin sahibi oldukları vasfını dile getirememek adına olduğunu anlatır "neden her azınlık kendini ayrı bir ulus olarak görüp kimliğini çekinmeden dile getirirken biz Türk olduğumuzu gizler olmuş, kendimizi Müslüman ya da Osmanlı olarak tanıtıyorduk" diye sorar ve çünkü der " bir kere bu yönde eğitilmemiştik. Tarihimiz ancak

Halet Efendi kendisine Türk elçisi diye hitap edilmesinden alınmış görünerek “*amma bu defa sanıyorum ki inşallah istedikleri Türk elçisine – yani cahil köylüye- düşmediler*”¹⁷ diyerek kendini savunma gereği duymuştur. İlginçtir ki Türkçülük akımı da batıdan kaynaklanmıştı. O sıralarda Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde, diğer doğu ülkelerine olduğu kadar Türklerin dil ve sanatına da ilgi artmış, Türkiye’de yapılan dokumalar, halılar, kilimler, çiniler, demir ve marangozluk işleri Avrupa konaklarının salonlarını süsler olmuştu. Sadece bununla yetinmeyen Avrupa’da Türkoloji de gelişmeye başlayarak Türklerin eski bir ulus olduğu, büyük devlet ve uygarlıklar kurduğu ortaya konuyordu¹⁸. Bu durum Osmanlı Türklerinden evvel Rus topraklarındaki Türkleri etkileyecekti.

Bu sırada Avrupa’daki ulusçuluk akımlarının siyasi neticelerini büyük bir endişe ile izleyen Osmanlı, ulusçuluk akımları karşısında Osmanlı unsurlarının nasıl bir arada tutulabileceği sorusuna cevap olarak Genç Osmanlılar tarafından ortaya atılan Osmanlılık fikrini benimsedi. Halkın tamamına aynı hak ve yetkilerin verilmesini savunan akım I. Meşrutiyet ile Kanun-i Esasi’nin ilan edilmesinde etkili olmuştu ancak Berlin Antlaşması ile zayıflayan düşüce – çünkü Berlin Kongresi sonrasında Osmanlı Devleti Slav tebaasının çoğunu kaybetmiş, Makedonya’daki etnik gruplaşmalar çatışma noktasına ulaşmış, Arap vilayetlerinde de etnik kıpırdanmalar başlamış, Doğu Anadolu ve Çukurova bölgelerinde Ermeni ulusalcılığı harekete geçmişti¹⁹- Balkan Savaşları ile etkisini kaybetmişti bu yüzden yeni bir düşünce olarak ümmetçilik fikri işlenmeye başlandı. İslam milliyetçiliği ile Osmanlı devletinin tüm İslam unsurlarını elinde tutacağına inanan İslamcılara göre :

*“Dini İslam’la müşerref bütün akvam, hiçbir kavmiyet farkı gözetmeksizin merkezi muallayı hilafet ve halife-i ruhi zemin etrafında geniş bir İslam camiası teşkil ederler. Bir gün gelecektir ki hakaik-i İslamiye Müslümanlığa karşı gelen delaletlere bir defa daha galebe çalacak...Alemşümül mahiyette hakikatlerle insani sınıftan bir takım hissiyat, hem ırk nazariyesine ait hurafeleri hem milliyet hodkamlığını devirerek yerlerine kendisi kaim olacaktır...İslam beynelmileliyeti en mükemmel ve en nihai şekildi”*²⁰

II. Abdülhamid döneminde devletin resmi politikası haline gelen İslamcılık Mehmet Akif, Cemaleddin Afgani, Sait Halim Paşa gibi isimler tarafından savunuluyordu ancak I. Dünya Savaşı’nın ardından bu politikanın da Osmanlı unsurlarını bir arada tutmaya yetmediği görülmüştür. Aynı dönemde Türkçülük düşüncesi de vardı ancak II. Abdülhamit Ümmetçilik politikasını benimsediği için Türkçülük düşüncesinden rahatsızdı²¹.

Türkçülük fikri, II. Meşrutiyetle ciddi şekilde gündeme geldi, fikir Rusya’da ortaya çıkan narodnik (halkçılık) akımının Osmanlıya yansıması ile Osmanlı aydınları arasında yerini buldu. Osmanlıya Bulgar aydınları, Hüseyinzade Ali gibi Rus Türkleri, ve sosyalist eğilimli Ermeni aydınları vasıtasıyla gelen akım henüz tam manasıyla Türk milliyetçiliği fikrini

---

Türklerin Anadolu’ya gelişi ile başlatılıyordu. Bu tarihte yalnız İslam tarihine dayandırılıyordu... Sonra Türküm dersek Türk olmayan unsurların devletten kopup gideceğini sanıyorduk... bu yüzden de Türk sözcüğünden kendimiz çekinir korkar olmuştuk” bkz Hacı Angı, Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi, 4. baskı, Ankara, 1985, s.50

¹⁷ Lewis, Modern Türkiye’nin Doğuşu, s.330-331

¹⁸ Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.53

¹⁹ İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu, 9. baskı, İst, 2006, s.148

²⁰ Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, Ankara, 1988, s.36

²¹ Ateş, Türk Devrim Tarihi, s.78 - 79

oluşturmamışsa da Türk halk ögesine dikkatleri çekiyordu²². Zaten imparatorluğun batı toprakları da elden gidiyordu o halde neden Türk ve Müslüman olan doğuya yüzlerini dönmelerini? Böylece henüz Türk milliyetçiliğinden evvel sınırlar ötesi Türkçülük yani Turancılık gündeme geldi. Bu anlayışla 1908'in Aralık ayında "Türk Derneği" kurularak²³ Türkçülük hareketi örgütlendi. Necip Asım ile Velet Çelebi tarafından kurulan dernekte Ahmet Mithat, Yusuf Akçura, Fuat Rauf, Rıza Tevfik, Ahmet Hikmet gibi isimler yer aldı. Hatta Martin Hartmann, Gordlevsky, Dr. Karacson gibi Türkologlar da derneğe üyeydi²⁴. 1911 itibarıyla "Türk Derneği" isimli dergiyi de çıkarmaya başlayan dernek 1912'ye kadar toplam 7 dergi çıkararak Türkçülüğü savunan yoğun çalışmalar yaptılarsa da dernek bir müddet sonra canlılığını yitirmeye başlayınca, üyelerinin çoğu da 1911'de kurulan "Türk Yurdu Cemiyeti"ne intikal etti. Mehmet Emin'in çabaları sonucu kurulan cemiyet Türk Ocağı'nın kuruluyor olması hasebiyle fazla yaşamamış ancak kısa süren yaşantısında dergi çıkarmaktan da geri kalmamıştı böylelikle 24 teşrin-i sani 1327(1911) tarihinde "Türk Yurdu" dergisini çıkardı²⁵. Türklerin birbiriyle tanışarak, üzüntü ve sevinçlerini paylaşma, ilim, fen, iktisat ve milli kültürde ilerleyebilmek adına sade bir dil ile yazılan yazıları içeren²⁶ Türk dünyasında da büyük ilgi gören derginin Rus topraklarına girmesi çarlık Rusya'sı tarafından yasaklandı çünkü Türkçü dergilerde Kazan fabrikatörleri, Bakü milyonerlerinin başarıları da anlatılırken, adları genellikle "Hacı" ile başlayıp "-iyef" ya da "-iyof" ile biten bu milyonerlerin başarısı, Türklüğün yapıtı sayıldı²⁷.

3.1. Türk Ocakları ve Ziya Gökalp

12 Mart 1912'de Beyazıt'da kurulan, başkanlığına Ahmet Ferit Tek'in getirildiği²⁸ Türk Ocağı kısa sürede kadınların ve erkeklerin bir araya gelerek toplantılar düzenlediği ve zaman zaman da piyeslere yer verdikleri bir mekan halini aldı. 1912 yılında Balkan Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmış olması ocak içinde huzursuzluklara yol açarak ocağın milliyetçi tutumunun eleştirilmesine ve dolayısıyla yönetici kadronun değişmesine neden olmuştu. Bu yüzden Ahmet Ferit Tek başkanlıktan ayrılarak yerine Hamdullah Suphi²⁹ geçmişti. Türk Ocağı ilk zamanlar İttihat ve Terakki hükümeti tarafından hoş karşılanmayarak kimi zaman sadrazam Talat Paşa'nın müdahalesi ile karşılaşmışsa da zamanla ocağın siyasi iktidara karşı olmayıp aksine Osmanlı Türklerini ilmi, iktisadi ve içtimai çalışmalarla çağdaş bir millet seviyesine çıkarma amacında olduğu anlaşılınca İttihat ve Terakki cemiyeti tarafından hoş görülmeyle başlanmış ancak durumdan yine de tedirgin olduğu anlaşılan hükümet tarafından da kontrol altına alınmaya çalışılmıştı³⁰. Ocağın kuruluşunun 1.yılında bir nutuk veren Hamdullah Suphi neden Türk Ocağı gibi bir kuruluşa ihtiyaç duyduklarını anlatırken özetle, İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarının ülkenin parçalanmasını engelleyemediğini, Rumeli'de yaşanan

²² Berkes, Türk Düşününde...s.233-235

²³ Ateş, Türk Devrim Tarihi, s. 79

²⁴ "Türk Derneği", AnaBritannica, s.264

²⁵ "Türk Yurdu", AnaBritannica, s.276

²⁶ Mehmet Saray, Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İst, 2003, s.72

²⁷ Ancak Niyazi Berkes'in de eleştirdiği gibi bu başarıda Rusya'nın bu insanlara sağladığı imkanların var olduğu gerçeği de bir yana atılarak tüm başarının bu insanlardan kaynaklandığı dile getiriliyor ve 2-3 isim üzerinden Türkçülük siyaseti yapılıyordu, bkz Niyazi Berkes, 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz, İst, 1965; Berkes, Türk Düşününde...s.71; Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.55-56

²⁸ Yenal Ünal, "Ahmet Ferit Tek'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", Tarih Okulu, 2008, sayı I, (ss.19-47), s.28

²⁹ Timur'a göre Türk Ocağı'nın akıl hocası Ziya Gökalp ise örgütçüsü de Hamdullah Suphi idi ayrıca etkili bir konuşmaya sahip olduğundan bu yönü ile ocağa çokça insan çekiyordu bu yüzden onun ocak üstündeki katkıları yadsınamayacak kadar büyüktü bkz Taner Timur, Türk Devrimi, s.266

³⁰ Hasan Ferit Cansever, "Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler", Türk Yurdu, Ekim 1960, 289.sayı, ikinci cilt(7), (ss. 17-18), s.17

faciaların kendilerini düşünmeye yönlendirdiğini, artık ülkenin kurucu unsurları olan Türklerin de kendilerini düşünmeleri, artık birilerinin kendilerine –Türlere- de acımaları , Türkün de kendisini sevmesi gerekliliği fikrinin öne çıkmasının lazım geldiğini ifade etmiştir. Türk Yurdu dergisinde yayınlanarak tüm Türk dünyasına da yayınlanan bu konuşma³¹, Türk dünyasından olumlu eleştiriler almıştı. Ancak başta da ifade edildiği gibi milliyetçilikten öte, sınırlar ötesi bir emperyalizm şeklini alıp Turancılık olarak adlandırılan ve İttihat Terakki'nin de ideolojisi haline gelen politika gerçekleşmesi imkansız bir hayal olarak kaldı. Çünkü Enver Paşa kendini kurtarmak için öncelikle Rusya'yı batırıp oradaki Türkleri kurtarmalıydı³² ki bunun nasıl bir hayal olduğu sonrasında yaşanan gelişmelerde görüldü. Her ne kadar Turan fikri için, 1917'de Rus Çarlığı'nın devrilmesi ile³³ - Türk unsurların düştüğü boşluktan yararlanmak adına - harekete geçildiyse de Rusya gibi güçlü bir devletin kendini toparlaması çok uzun sürmedi çünkü Rusya yıkılmamış sadece yönetimi el değiştirmişti.

Türk Ocağı, Birinci Dünya Savaşında Pan- Türkist bir stratejiye öncülük ettiğinden işgal kuvvetlerinin baskısına maruz kaldı, mütareke döneminde tekrar canlılığını kazanmışsa da üzerindeki baskılar artınca çalışmalarına geçici olarak ara verdi. Milli mücadele başladığıdaysa üyeleri Anadolu'ya geçerek milli mücadeleye katıldı. Cumhuriyet ilanından sonra ise yeni rejim içinde yeniden örgütlenerek faaliyetlerini sürdürdü³⁴. Yeni kurulan rejimin ulus - devleti oluşturmaya çalışması, ocağın Türkçü tutumu, iki tarafı ortak noktada birleştiriyordu ancak Türk Ocağı'nın “Türklük” adına istedikleri ve eylem alanı Atatürk'ün çizdiği misak-ı milli sınırlarını aşmaktaydı. Bu durum Atatürk ile Türk Ocağı'nın arasını açmaya başlamıştı, bu yüzden 24 Mart 1931 tarihinde yayınlanan bir genelgeye göre tüm ulusu ve Cumhuriyetçi güçleri bir çatı altına toplamak için Türk Ocaklarının kapatılarak C.H.P. ile birleştirilmesi dile getirildi³⁵. Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmak için, halkın ve gençliğin örgütlenmesini sağlamak kültür devrimi yapmak adına 1932 yılında Halkevleri kuruldu³⁶.

Görünüşe göre Türk Ocakları eylem sahasını misak-ı milli sınırlarının ötesine taşıdığı için kapatılmıştı ama gerçek şuydu ki Türk Ocakları siyasal bir güç haline gelip güçlenmeye başlamıştı³⁷. Halkevlerinde Kemalist ideoloji ve CHP ilkelerinin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı da kabul edilirse Türk Ocakları'nın siyasal bir güç haline geldiği için kapatılmış olması oldukça

³¹ Cansever, “Türk Ocağının Doğuşu”, s.18

³² Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.63

³³ Tarık Zafer Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, 3. Baskı, 1994, İstanbul, s.140

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c.I, İstanbul, 1998, s.465

³⁵ Çetin Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), 1985, s.52

³⁶ 19 Şubat 1932 tarihinde 14 merkezde (Afyon, Ankara, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun) halkevi açılarak çalışmalarına başladı. Bknz. Hasan Tahsin Benli, “Ankara Halkevi Açılışı ve İlk Yılı”, Mülkiye, c.XXV, sayı:227, (ss.223 – 230) Halkevlerinin Kemalist ideolojiyi ve CHP ilkelerini yaymak amaçlı kurulduğu

³⁷ Niyazi Berkes'in anılarından aktarıldığına göre de Türk Ocakları anti Kemalist yönde çalışmalar yapmaktaydı, üstelik iç ve dış propagandalarında da Rusya karşıtıydılar ki bu dönemde Atatürk tarih konusunda yaptığı çalışmalara, konferanslara özellikle Rus bilgilerini de davet ederek, onların hoşuna gitmeyecek işler yapmadığını, Türk – Sovyet dostluğuna önem verdiğini göstermeye çalışmıştır. Bkz Feyziye Özberk, “Özgün ve Cesur Bir Düşünür : Niyazi Berkes”, Bilim ve Ütopya, sayı:172, Ekim 2008, ss.28-39, s.35, görünen o ki Atatürk'ün Sovyet dostluğuna, milli sınırlar söylemine karşı onlar aksinin propagandasını yapıyor destek de görüyorlardı, bu yüzden kapatılmaları kaçınılmazdı.

mantıklı görünüyordu çünkü eylem safhasında - kültürel anlamda - bakıldığında Türk Ocakları ile Halkevlerinin yapmış olduğu etkinlikler birbirinin benzeridir³⁸

Ocağın milliyetçilikten öte Turancılık politikası gütmesi ise Yusuf Akçura, Ahmet Ağaolu, Ali Bey Hüseyinzade gibi Rus esaretinde yetişmiş olan aydınların dil, kültür, fikir birliğinin yanı sıra askeri ve siyasi birliği de savunmalarından kaynaklanmıştı³⁹. Turancı politika güden isimler arasında Ziya Gökalp özellikle irdelenmesi gereken bir isimdir. Çünkü milliyetçilik - Turancılık- fikri Ziya Gökalp ile gelişim gösterdi⁴⁰. İlk sosyoloğumuz olan Ziya Gökalp, Turancıların teoride içinden çıkamadığı –biraz da bu yüzden uzun süre harekete geçemedikleri– pek çok soruna farklı yorumlar getirerek bu düşüncenin dinamiği olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasından kısa süre sonra cemiyete üye olan Ziya Gökalp, fırkanın genel merkezinin İstanbul'a taşınmasıyla beraber Türk milliyetçilerinin önemli kuruluşu haline gelen Türk Ocaklarına katılarak⁴¹ Türk Yurdu Dergi'sinde yazmaya başlamıştır⁴².

Turancı ya da milliyetçi beyinlerin en büyük açmazı şuydu, Türk milleti yükselip medenileşirken batının maddi bakımdan Türkleri ezen tüm vasıtalarına sahip olmasını istiyor ama diğer yandan aynı dünyanın zevkleri, aile hayatı, her türlü sosyal münasebeti, felsefi, dini inançları, sanat ve eğlence hayatından da uzak durulması⁴³ isteniyordu. Bu yüzden baticılık karşısında net bir tavır alamıyorlardı, batı medeniyetini almanın dini bozacağından korkuyorlardı. Bu korkuda dinin bozulma endişesinden çok İslamcılardan çekinildiği kanaatindeyim.

Çünkü İslamcılar genel olarak liberal ve demokrat rejime olduğu kadar ulusçulara da karşıydılar, öyle ki 1913 yılında nüfuzu oldukça güçlü doğulu bir aristokrat aileye mensup olan Ahmet Naim tarafından kaleme alınan “İslam'da Dava-yı Kavmiyet” adlı eser ulusçulara karşı kutsal savaş ilanı gibiydi. Ahmet Naim pek çok ayet ve hadis göstererek, milliyetçiliğin şeriata aykırı olduğunu ileri sürüyor. Hristiyan dünyasının, İslam'ın göğsüne bıçak dayadığı bir dönemde Türk ulusçuluğundan bahsetmenin bir çılgınlık, ihanet olduğundan⁴⁴ bahsediyordu. Tarık Zafer Tunaya'nın Türkçüler için söylediği “*Türkçüler muhafazakar kadroları parçalamaktan çekinen devrimcilerdi...Hiçbir zaman gerçek anlamıyla devrimci olamadılar*”⁴⁵ eleştirisinin altında da İslamcılardan duyulan bu çekince var gibiydi.

Ziya Gökalp bu soruna “*Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim*” tarzı bir yaklaşım getirerek – altını da doldurarak - sorunu çözmüş gibi göründü. Hatta örnek olarak da Japonya'yı model gösterdi, Japonya batı medeniyetini

³⁸ Karşılaştırmalı görmek için bakınız Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, (Ankara, 1997), Uluğ İğdemir, Yılların İçinden (Ankara, 1976), ilginçtir ki Türk Ocakları siyasi bir güç haline gelmeye başladığı gerekçesiyle kapatılırken, halkevlerinin de – en azından Ankara'dakinin – Türk Ocakları'ndan pek farklı olmadığı görülmektedir. Genç yaşında halkevinin kütüphanesine atanan Niyazi Berkes'in “*Halkevinde adeta seçkin bir kişi olmuştum. Oraya gelen seçkin kişilerle tanışıyorum. Zamanla öğrendim ki orası siyasal plana çıkma işinin basamaklarından biriydi. Ben bunu bilmediğimden orayı ‘halkın evi’ olacak sanıyordum*” (bkz Özberk, “Niyazi Berkes”, s.32) sözlerinden kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi halkevinin “halkın evi” olmaktan çok uzak olduğu görülmektedir.

³⁹ Saray, Türk Dünyasında..., s.72

⁴⁰ Tunaya, Devrim Hareketleri, s. 139 ; Timur, Türk Devrimi, s.266

⁴¹ İğdemir, Yılların İçinden, s.361; Hikmet Tanyu, Ziya Gökalp'in Konolojisi, Ankara, 1981, s.78

⁴² Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi (1908-1980)”, Çağdaş Türkiye 4, (ss.383-416),s.391

⁴³ Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, 13. Basım, İstanbul,2003, s. 10-11

⁴⁴ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma,9. baskı , İstanbul, 2006, s.436

⁴⁵ Tunaya, Devrim Hareketleri, s.141

benimseyerek gayet iyi bir uyum yakalamış ve korkulan bir din değişimi de olmamıştı⁴⁶. Ancak İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı adlı eserinde Japonya hakkında verilen bu örneğin yanlış olduğunu en çok din değiştiren milletin Japonlar olduğunu söyler ki bunlar genel olarak Hristiyanlığa geçmişti.

Burada Ziya Gökalp'in yapmaya çalıştığı, soruna reçete bulmaktı ama kendini sosyolog olarak nitelendirdiği ya da nitelendirildiği göz önüne alındığında sorunlara çözüm bulmak konusunda oldukça yüzeysel kaldığı görünür çünkü bir sosyolog gibi sorunun nedenini bulup, toplumu irdelemekten çok bir filozof gibi davranarak soruna çare bulmaya çalışmış bu da onun çelişkili söylemlerde bulunup ütöpik projeler üretmesine neden olmuştu. Ancak Atatürk döneminde Ziya Gökalp'in Turancılık fikrinden vazgeçtiğini ya da en azından vazgeçmiş görüldüğü görülmektedir. Cumhuriyet öncesi kaleme aldığı Kızıl Elma kitabında:

“Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan,

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir; Turan⁴⁷,” diye yazan yazar, Atatürk döneminde bu tutumundan vazgeçmiş gibi gösterilmekteydi.

Bunda Enver Paşa'nın Turan fikrini gerçekleştirmek uğruna hayatını feda etmesine rağmen başarısız olması yanında Atatürk'ün sınırlar ötesi Türk dünyası yerine kendi sınırları içindeki ulusuyla ilgileniyor olmasının etkisi büyüktür. Her ne kadar Ziya Gökalp Mustafa Kemal'in düşüncelerinin ilhamcısı olarak gösterilmişse de⁴⁸ Falih Rıfki, Atatürk'ün, Ziya Gökalp'e çok geç ve de güç ısındığını söyler⁴⁹. Sonuç itibari ile hangisinin bir diğerinden etkilendiği konusu bir yana bırakılırsa ortada bir gerçek vardır ki o da ikisinin ortak bir paydada buluşmayı başarabilmiş olmasıdır. Mustafa Kemal döneminde de Ziya Gökalp'in yerini muhafaza etmiş⁵⁰ olması – kısa bir süreliğine de olsa çünkü 1924'de Ziya Gökalp ölmüştür -bunun bir göstergesidir. Ziya Gökalp'in yerini muhafaza edebilmiş olmasında onun Sosyoloji bilimine olan düşkünlüğü, sosyolojiyi Türkiye'de bir bilim dalı olarak geliştirmeye çalışıyor olmasının etkisi büyüktür ayrıca, farklı iktidarlar döneminde pek çok dergide yazı yazmış olmasına rağmen yaptığı eleştirilerde genelde kişi ve iktidarları hedef almak yerine, eleştirilerini topluma yöneltmiş olması da ölene kadar yerini korumasında önemli bir rol oynamıştır.

4. Atatürk Milliyetçiliği

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ve milliyetçilik adına yapmaya çalıştıklarına geçmeden evvel Atatürk milliyetçiliğinin doğduğu ortam ve koşulları incelemek gerekir, böylelikle olayın Celal Nuri⁵¹'nin ileri sürdüğü gibi Vahdettin'in basiretsizliği, Mustafa

⁴⁶ Güngör, Kültür Değişmesi, s. 13

⁴⁷ Ziya Gökalp, Kızıl Elma, haz. Hikmet Tanyu, 1976, s.5

⁴⁸ Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gökalp'i Mustafa Kemal'in fikirlerinin ilhamcısı olarak sunmuş, fakat daha Kurtuluş Savaşı bitmeden, bir Kemalist olarak Türk Milliyetçiliğini ırkçılığa yakın bir şekilde açıklarken bunların kişisel fikirleri olduğunu ve M. Kemal ile bu konuda her zaman anlaşma içinde olmadıklarını da eklemesi gerektiğini söylüyordu bkz Timur, Türk Devrimi, s.266

⁴⁹ Falih Rıfki Atay, Çankaya, 2. baskı, İstanbul, 1969, s.369

⁵⁰1923 yılında Ankara hükümeti tarafından davet alarak Ankara'ya gidip “Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti başkanlığına” atanması da bunun neticesidir, kısa süre içinde de terbiye kurumunu geliştirmiş, liselere felsefe, içtimaiyat(sosyoloji) derslerinin konulmasını sağlamıştı bkz Tanyu, Kronoloji, s.137-152

⁵¹ Celal Nuri, Türk Devrimi, çev. Özer Ozankaya, Ankara, 2002, s.41

Kemal'in üstün yaradılışı, Avrupa'nın loğusa hali benzetmelerinden daha derin olduğu görülebilir.

Atatürk milliyetçiliği, içinde bulunduğu uluslar arası ortamla birbirine paralel şekilde doğmuş ve gelişmiştir. Atatürk'ten çok daha evvel Türklerde millet olma bilincinin geliştiğini, sınırlar ötesi milliyetçiliğin denenmeye çalışıldığı yukarıda anlatılmıştır. I.Dünya Savaşı'nın kaybedilerek Anadolu halkının da dâhil olduğu toplu bir Kurtuluş mücadelesi verilmesi Atatürk'ün milliyetçiliğini biçimlendirdiği kadar, biçimlenmiş milliyetçilik öğelerini halk üzerinde kullanma konusunda da oldukça etkin bir ortam oluşturdu.

Atatürk Milliyetçiliğinin ortaya çıktığı döneme bakılacak olursa, öncelikle Atatürk milliyetçiliğinin emperyalizmin en şiddetli olduğu dönemde ortaya çıktığı görülür. Üstelik emperyalist bloğun birbiriyle de mücadele edip kendi aralarında da uyumu kaybettikleri, Rusya'da da devrimin patlak verdiği bir dönemde ortaya çıktı ki bu iki yıl sonra başlayacak Türk devrimi için büyük bir şans oldu⁵².

Atatürk milliyetçiliği, Avrupa'da çok uluslu imparatorlukların çöküp ulusal devletlerin ortaya çıktığı bir sürece rastlamıştır, Türk milliyetçiliği de bu sürecin bir parçasıdır. Ulusal devlet modeli yeni bir örnek olmamakla beraber evrensel hale geldiği dönem tam da Atatürk'ün de Kurtuluş mücadelesi verip yeni bir devlet kurmaya çalıştığı döneme rastlıyordu. Mustafa Kemal'in yürüttüğü hareket tüm dünyada yalnızca Türk topraklarında verilen bir mücadele değildi. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan birçok "milliyetçi" hareketten yalnız biriydi, siyasal tarih açısından ele alındığında ise 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ya da umduğunu bulamadan çıkan ve revizyonist olarak anılan akımlardan biri hatta birincisi, bu amaçla da silaha ilk sarılanıydı. Dolayısıyla Atatürk milliyetçiliği o günler Avrupa'sının düşünüş ve hareket biçimine uyacak nitelikteydi. Yani Atatürk milliyetçiliği 1. Dünya Savaşı ertesi ortamının bir meyvesidir, hatta bu hareket bu ortam tarafından paradoksal şekilde olanaklı kılınan bir olaydır⁵³.

Atatürk milliyetçiliği çevresinden kopuk özgün bir hareket olmamakla birlikte bu hareketi geliştiren çağdan ayıran önemli farklar da yok değildi.

Birincisi, "ulusal" sözcüğünü kendi siyasal sınırları dışına taşırmadan yorumlayan tek devlet olmuş, "Pan" milliyetçilik ve "irredantizm" yüzünden sınırlarını tehlikeye atmamış, diğerleri gibi emperyalizm amacı taşımamıştır.

İkincisi, Türkiye 1. Dünya Savaşı'nın ardından haksızlığa uğrayan diğer revizyonist ülkeler gibi hareket ederek, kendisine dayatılan antlaşmalara karşı çıkmış ancak bağımsızlığını kazanır kazanmaz revizyonist tutumunu bırakmış, hiçbir ülkeden bir şey istemeyen antirevizyonist bir ülke olmuştur.

Çok önemli bir tutum olarak da Avrupa milliyetçileri tekelci ve totaliter bir yapıya bürünürken Atatürk milliyetçiliği aksine çoğulcu bir yapıya yönelmiş, bu yüzden diğer

⁵² Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.40-41; Rusya, ulusal devrimi, uluslar arası devrimler zincirinin emperyalizmi sarsan halkası sayılıyordu. Üstelik yeni sosyalist iktidar kendini mazlum halkların temsilcisi olarak görüyor, onlara yardım ederek o ülkelerde de sosyalizmi yayabileceğini umut ediyordu. Türkiye'ye destek vermesinde pratik etken de vardı. Ülkesinin güney kanadını itilaf ve İngiliz saldırılarına karşı koruma altına almak istiyordu. Bunun için de bağımsız bir Türkiye gerekmekeydi bkz Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, 8. baskı, İstanbul, 2007 s.58

⁵³ Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.39-44

ülkelerde liderler ölünce yönetimleri son bulmasına rağmen Atatürk öldükten sonra da kurduğu düzen devam etmişti⁵⁴.

Devlet içi yönetimde bir fark olarak da diğer ülkelerde devlet tek partinin elindeyken Türkiye’de var olan tek parti devletin elindeydi⁵⁵.

Mustafa Kemal Atatürk’ün milliyetçilik adına yaptıklarına bakılacak olursa öncelikle Kurtuluş Savaşı’nda her türlü ideolojik öğenin anti- emperyalist birer araç haline getirildiğini, bunun da Türk ulusçuluğunun “mazlum millet ulusçuluğu” haline bürünmesinde etkili olduğunu görürüz⁵⁶. Kurtuluş Savaşı’nda atılan her adıma bir millilik sıfatı konulmuştu, yapılan mücadelenin adı başta olmak üzere “Milli Mücadele” her şey bu sıfatla ilişkilendiriliyordu. Kuva-yı Milliye, Milli Sınırlar, Misak-ı Milli, Büyük Millet Meclisi, Milli Egemenlik, Milli İrade, Milli Sır, Milli Nefret, Milli Siyaset, Tekalif-i Milliye⁵⁷. Atatürk siyasi görüşlerinin temelinde de “Milli Egemenliği” oturttu. Kurtuluş mücadelesi esnasında da sonrasında da yaptığı tüm konuşmalarda millet sevgisini ifade etti. Ülkeyi düşman işgalinden kurtardıktan sonra “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” söylemi ile dünyaya karşı barışçıl bir tutum içine girdiğini gösteren Atatürk “Ne Mutlu Türküm Diyene” sözleriyle de tüm kurtuluş mücadelesi boyunca dile getirdiği millilik – millet olma, bir olma- sözlerine de son noktayı koymuş oldu. Böylelikle elinde kalan topraklarda yaşayan tüm farklı unsurları, aynı tarihi, aynı kültürü, aynı geçmişi paylaşmış insanlar olarak bir bütün olarak gördüğünü hiç birini bir diğerinden ayırmadığını ifade etmiş oldu çünkü o “Ne Mutlu Türk Olana” değil “Ne Mutlu Türküm Diyene” demişti.

Ülkenin başına gelen birçok felaketin nedeninin halkın egemenliğe sahip çıkmamasından kaynaklandığını söyleyerek bunu sağlamak için halkın, milli egemenliği benimsemesi gerektiğini savundu. Çünkü milli egemenlik demek, yönetimde de milletin söz sahibi olacağı anlamına geliyordu. Bu yüzden de “*milli egemenliği her ne sebeple olursa olsun, sınırlamak isteyenler mürtecdir...bundan dolayı halk, milli egemenliğe yönelen bütün tehditleri ve tehlikeleri önlemelidir. Çünkü milli egemenlik öyle bir kuvvettir ki, onun karşısında bütün dikta rejimleri yıkılmaya mahkûmdur*”⁵⁸ sözleriyle mücadelenin en başından halka Cumhuriyet rejiminin sinyallerini de verdi.

Mustafa Kemal Atatürk ülkenin idaresini ele alıp cumhuriyet rejimini de kurduktan sonra kafasında mücadeleden çok daha evvelinde var olan devrimlerini hızlı şekilde gerçekleştirmeye başladı. Bunlardan özellikle tarih ve dil üzerine yaptığı çalışmalarında milliyetçilik faktörü görülüyordu. İğdemir’in aktardığına göre 1928 yılında bir gün Atatürk’e Fransızca yazılmış bir coğrafya kitabı gösterirler. Bu kitapta insanlar, renklerine göre sınıflandırılmıştı ve Türkler beyaz ırka nazaran ikinci derece bir ırk sayılan sarı ırk arasında gösteriliyordu. Atatürk bunu görünce “böyle bir şey olamaz” diyerek Türk tarihi üzerinde çalışmalara başlamıştır. Ancak kısa süre zarfında bu çalışmaların ikinci üçüncü elden kitaplarla hele de Türklere muhalif olan yazarlarla başılamayacağını anlamış ve bu iş için gereken kütüphane, laboratuvarları kurup ilk elden kaynakları toplamak gerektiğine karar vermiş, bu

⁵⁴ Her ne kadar yeni bir rejim kurmanın verdiği sıkıntılar nedeniyle –demokrasi adına baktığımızda – cumhuriyetin varlığı net olarak uzun bir süre görülemezse de, Atatürk elinde var olan fırsatı diğer liderlerin aksine cumhuriyet rejimi kurma şeklinde değerlendirmiştir.

⁵⁵ Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s. 45-47

⁵⁶ Timur, Türk Devrimi, s.265

⁵⁷ Şahin, “Atatürk’ün Milliyetçiliği”, s.17

⁵⁸ Metin İşçi, Siyasal Düşünceler Tarihi, İst, 2004, s.336-337

ihtiyaca binaen de Türk Tarih ve Dil Kurumlarıyla, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakülteleri kurulmuştu⁵⁹.

15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 12 Temmuz 1932'de ise Türk Dilini Tetkik Cemiyeti kurularak, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin adı 1935'de Türk Tarih Kurumu, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı da 1936'da Türk Dil Kurumu'na çevrilmişti.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti iki yönlü çalışıyordu.

- 1- Türk dili üzerinde araştırma yapmak ve yaptırmak
- 2- Türk dilinin güncel sorunlarıyla ilgilenip bu sorunlara çözüm bulmak.

Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşundan birkaç yıl evvel – 1 Kasım 1928'de – Latin Alfabetini kabul etmişti⁶⁰. Ancak yeni harflerle yazıp okumaya başlanıldığında problemler olduğu gözlemlendi, çünkü Türkçe olmayan kelimeler farklı farklı okunabiliyordu. Bu yüzden dilin de milliyetçi ve yeni bir açı ile ele alınması gerektiğine karar verilerek anlaşılması zor kelimelerin atılarak yerine öz Türkçe kelimeler kullanıma alınmaya başlandı⁶¹. Dili sadeleştirme çalışmalarının başına da İsmet İnönü getirildi⁶². Halka bunu benimsetebilmek ve halkı buna dahil de edebilmek adına gazetelere dergilere konuyla ilgili sayfalar açıldı. Yeni Bir Ulusal Sözlük hazırlanmaya başlandı. Ancak durum öyle bir hal aldı ki eskilerin yerine getirilen yeni kelimelerden kimse bir şey anlamıyordu.

İsmet Paşa Takrir-i Sükun kanunun yürürlükten kaldırılması adına yaptığı konuşmasında “devlet başı, gez, sarsı, sürüklendiren, aşkın, azgınlara us, kısa yoldan basamağa çıkmak kırgısı, her yenli engin taşlık, ergin noktası, seğirdim, değerli netice... devlet durakları, yerleşkin, yetik...” gibi deyimler tamlamalar kullanmıştı⁶³.

Dildeki devrim çabaları tarih alanına da girdi, önce tarih öğrenimine öncülük etmek amacıyla “Tarih Notları” yayınladı, tarih çalışmaları giderek yaygınlaştı ve Türk Ocakları Kurultayı'nın 28 Nisan 1930 tarihli oturumunda, Türk Ocağı kuruluşları içinde bir “Türk Tarihi Tetkik Heyeti” kurulmasına karar verildi. Türk Ocağı kapatıldıktan sonra 15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. Tarih ve dil konusunda çalışmalar sürerken, Herman F. Kvergié'nin yolladığı “Türk Dillerindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi” adlı eserin etkisi ile “Güneş-Dil Teorisi” ortaya atıldı⁶⁴. Teoriye göre dünya dilleri Türk dilinden doğmuş olabilirdi, Atatürk, Güneş – Dil Teorisi'nin Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde ders olarak

⁵⁹ İğdemir, Yılların İçinden, s.24-25

⁶⁰ Atatürk'ün Latin alfabesine geçişinde Türk Dünyası ile olan bağlarını koparmama fikri olduğu da görülür (Saray, Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, s.89), ama ana etken değildir çünkü Atatürk en başından beri batıcıdır daha 1919'un temmuzunda kongre için Erzurum'da bulunduğu vakit bu inkılabı yapacağını, tarih de düşürttürerek Mazhar Müfit'e not aldirtmişti (bkz Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c.1, Ankara, 1966, s.131). Baskın Oran, Atatürk'te din adamlarının tekelini kırmak, yeni harflerle eski ile olan bağlantıyı kesmek, okuma – yazma tekelini kırarak halk ile seçkinler arasındaki uçurumu azaltmak, hepsinden de önemlisi rejimi güçlendirmek için gerekli propaganda çalışmalarını kitlelere daha kolay ve hızlı ulaştırma düşüncesinin de var olduğunu söyler bkz Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.201

⁶¹ Baskın Oran'a göre dilde sadeleştirmenin amacı harf inkılabından kaynaklanan okuma sıkıntısı değildi. Ona göre iki amaç vardı. Birincisi köyle kent arasında ve alt ile üst tabaka arasında dil yüzünden ortaya çıkan ayrımı azaltmak ve bu yolla bir ulus ve ulusal birlik oluşturmak, ikincisi ise Arapça – Farsça sözcükler yerine Türkçe sözcükler koyarak genç kuşakların Osmanlı siyasal – kültürel geleneklerinden kesin şekilde kopmalarını sağlamaktı bkz Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.202

⁶² Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924 – 1930 Devrimler ve Tepkiler, İstanbul, 2007, s.287

⁶³ Goloğlu, Devrimler ve Tepkiler, s. 289

⁶⁴ Goloğlu, Devrimler ve Tepkiler, s.290-291

okutulması gerektiğini söylemiş İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut⁶⁵, Saim Ali Dilemre, Agop Dilaçar, İsmail Hami Danişmend, Abdülkadir İnan gibi dilciler bu konu üzerinde çalışmıştır. Ancak Atatürk öldükten sonra bu çalışmalar da son buldu çünkü dilbilimciler bu teoriyi benimsemediler. Atatürk kadar gerçekçi bir insanın kendi dilbilimcilerinin bile benimsemediği⁶⁶ bir görüş üzerinde ısrar etmesini savunma, ve bir milletin dünyada varlığını –en azından kendilerine- kanıtlama çabası olarak görmek gerekir. Atatürk dilde sadeleşme işine giriştiğinde de bu girişimin olumlu sonuçlar vermediğini gördüğü zaman yaptıklarının yanlış olduğunu görerek hatalarını düzeltmesini bilmişti. Bu sırada yalnızca dilde değil, tarihte de milliyetçi atılımlar yapıyordu Osmanlı merkezli tarih anlayışından çıkılıyor ve yerine Türk tarih anlayışı geliyordu Atatürk'te buna sebep olan dış etkenleri de es geçmemek gerekir.

Bu dönemde Batılılar Türklerin uygar olmadıklarını bu yüzden de Anadolu'dan çıkarılmaları gerektiğini savunuyor, bu görüşe karşı da uygarlığın Orta Asya'da Türklerde doğduğu, tüm belli başlı insan topluluklarının oradan yani Türklerden kaynaklandığı görüşü savunuluyordu. Yine Avrupalıların öne sürdüğü, Türkler 1071 öncesi Anadolu'da yoktu görüşüne karşı Anadolu'nun en eski uygarlıklarından biri olan Hititlerin Türk olduğu hatta en eski Mezopotamya uygarlığını kuran Sümerlerin de Türk olduğu görüşü savunularak kanıtlanmaya çalışılıyordu.. Hatta bunun bir ifadesi olarak da iki önemli bankaya “Eti” ve “Sümer” Bank olarak onların adı verildi⁶⁷

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Atatürk'ün bunu yapma nedeni genel olarak savunma amaçlıydı çünkü her ne kadar Lozan'dan Türkiye adına kazançlarla dönülmüş gibi görünse de Atatürk batı çevrelerinde yukarıda sayılan bahanelerle Türkiye'nin varlığının geçici görüldüğünü duyuyordu. Bu yüzden hemen çalışmaları başlatmıştı. Akşin'in de belirttiği gibi Atatürk kendi insanlarını, halkını – Türkleri- etkilemeyi de istemişti. 200 yıldır sürekli yenilgi yaşayan bir halkın gayrete gelmesi için öncelikle psikolojileri düzeltilmeliydi, aşağılık duygusundan kurtulmalıydılar⁶⁸. Sonuç itibariyle her iki etken dolayısıyla yeni savunulan görüşler doğrultusunda Fuat Köprülü, Türk tarihini, Osmanlı merkezli olmaktan çıkararak

⁶⁵ Bu iki isim Atatürk'ün emriyle Ankara'da açılan fakültede uzun süre teoriyi resmi bir ders olarak okutmuş, pek çok da çalışma yapmak durumunda kalmış ancak konuyu benimsedikleri pek söylenemez Bkz Ahmet Cevat Emre, İki Neslin Tarihi, İstanbul, 1960, s.342

⁶⁶ Ne dilde sadeleşme ne de Güneş Dil Teorisi girişimleri benimsenmiş değildi. Ahmet Cevat, F. Kvergié'nin bu eseri ilk olarak kendine yolladığını ama kendisinin bunu ciddiye dahi almayıp bu yüzden F. Kvergié'ye cevap vermediğini zaten bu sessizliği üzerine bu eserin başka biri vasıtasıyla Atatürk'e ulaştırıldığını söyler,(İki Neslin Tarihi,s.342-343)sadeleşme ve inkılap konusunda ise Ahmet Cevat “lisanda inkılap olmaz” dediği için Atatürk tarafından azarlandığını yazar. Atatürk kendisine “*Lisanda inkılap olmaz diyorsun; seni Fransız alimleri kandırdılar*” diye çıkışmaktadır. Ahmet Cevat da cevap olarak “*efendim, umumi konuşma ve yazı dilinde inkılap olmaz; yani milyonların kullandığı kelimeler ve deyişler attırılıp yerlerine başka kelimeler kullanılamaz. Böyle bir teşebbüsle ancak birkaç kişi arasında argo oluşturulabilir. Halk gene eski dilini kullanır. Halk için roman, piyes, hikaye yazarlar da halkın anladığı dil ile yazarlar, fakat tüm medeni milletlerde hekimlerin, hakimlerin ve avukatların, mühendislerin, makinistlerin, askerlerin, siyasilerin... kullandığı... terminolojileri vardır.. bu terminolojileri almak bizim en büyük ihtiyacımızdır... işte bizim muhtaç olduğumuz lisan inkılabı budur.* . . Ahmet Cevat, bir müddet sonra Atatürk'ün de sadeleştirme hareketi yüzünden “birbirimizi anlamaz hale geldik” deme noktasına geldiğini söyler bkz Emre, İki Neslin Tarihi, s.338

⁶⁷ Sina Akşin, “Atatürk Dönemi Tarihçiliği”, V. Türk Kongresi, Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı,c. III, (ss.5-14) Ankara, 2005,s. 7

⁶⁸ Akşin, “Atatürk Dönemi Tarihçiliği”,s.8

beylikler, Anadolu Selçukluları ve oradan da Büyük Selçuklular aracılığıyla Orta Asya'ya bağlamış. Hatta bununla da kalmayıp Osmanlı her şeyini Bizans'tan almıştı teorisini yıkmak için Osmanlı kurumlarını tek tek ele alan incelemeler yaptırmıştı, Akşin'in de dediği gibi Köprülü'nün tüm fikirleri doğru olmasa da batılı tarihçilere meydan okuyabilecek bir noktaya gelmiş olması eskisi gibi boş olunmadığının⁶⁹ bir göstergesi olması bakımından dikkate değerdir.

Atatürk sosyal unsurları milliyetçilikle yoğururken onun her konuda bunu dikkate aldığı söylenemez, iktisat konusunda ittihatçılar milli iktisadı benimsemişken (solidarist halkçılıkla iç içe, liberalizme tepkilerin tümünü içeren – sosyalizm hariç-), Atatürk ise 1923 – 1932 arası dönemde liberal ekonomik politikayı tercih etmiş (ama tamamen müdahaleden yoksun değil demiryolları politikası ve 27'deki Teşviki Sanayi Kanunu ile milli tüccarı desteklemeye çalışmıştı) 1933 de ise yoğun şekilde devletçi politikaya yönelmişti. Bunun sebebi hem ilk politikasının başarısız olması hem de, her iki politikanın da zamanının devletleri ile (örnek aldığı) uyum sağlıyor olmasıydı.

Atatürk, azınlık değişimi konusunda da Baskın Oran'ın, Papa Eftim'den aktardığına⁷⁰ göre Anadolu'nun Hıristiyan Türklerini verip, Yunanistan ve adaların Müslüman ama gayr-ı Türk unsurlarını almıştı. 1920lerde Karaman Türkleri de Rum Ortodoks mezhebine bağlı olması sebebiyle yollanırken, daha sonraki bir süreçte Türkiye'ye göç etmek isteyen Gagavuz Türkleri, yine Hıristiyan olmalarından da kaynaklanan bir sebeple Türkiye'ye alınmamıştı. Baskın Oran'a göre Atatürk'ün yaptığı ırk milliyetçiliğinden çok din milliyetçiliğiydi. Fakat diğer yandan bakacak olursak bu tutum Atatürk'ün sınırlar ötesi bir panmilliyetçilikten ne kadar uzak olduğunu göstergesidir. Fakat II. Dünya Savaşı yaklaşip da Avrupa'da ırkçılık moda haline gelmeye başlayınca Atatürk'ün milliyetçiliği de başkaları tarafından ırkçılığa dönüştürülmeye başlanacaktı. Anılarında bu konuya değinen Niyazi Berkes, Kıbrıs'tan Türkiye'ye taşındıkları vakit Kemalizm'le yoğrulmuş İstanbul'u merak ettiğini bir yandan da iyi bir eğitim hayali kurduğunu ancak İstanbul'da çok büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını anlatırken, ırkçılıkla da ilk kez bu yıllarda tanıştığını söyler (1927 – 1931'li yıllar). Okuldaki yakın arkadaşı Macit Gökberk Selanikli kendisi ise Kıbrıslı olduğundan Nihat Atsız tarafından haklarında “Türk değiller” şeklinde karalama kampanyası başlatılınca Niyazi Berkes ırkçılığın ne olduğunu da öğrenmiş olur⁷¹. Öyleki Türkiye'de kafatası ölçmeye varan ilginçlikler başlar (1 Ağustos 1935'de Mimar Sinan'ın mezarı açılarak, iskeleti üzerinde biyolojik ve morfolojik incelemeler yapılmış) ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bu etrafındaki ülkelerden kopuk bağımsız bir olay değildir. Nitekim Avrupa'da faşizmin çökmesinden sonra Türkiye'de kafatası ölçme işlemleri de son bulmuştu. II. Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaş boyunca prim yapan ırkçı ve Turancılar, Nazilerin Stalingrad yenilgisinden sonra seslerini kesmiş çünkü çoğu 1944'te kovuşturmaya uğramıştı⁷².

İrkçilik kesinlikle ne Atatürk'ün ne de kendinden sonra gelen İsmet İnönü'nün politikasıydı ancak ülkede esen havanın iktidardan bağımsız olduğunu düşünmek de yanlış olacaktır, gerek Atatürk'ün gerek de İnönü'nün dışarıdaki gidişata uygun politikalar yürüttüğünü yani pragmatist davrandıklarını ama işi çok ciddi boyutlara taşımamaya da özen gösterdiklerini düşünmek çok daha ılımlı olacaktır.

Sonuç itibari ile en başta da belirttiğimiz gibi Fransız İhtilâli'nden bu yana tüm dünyayı etkisi altına almış olan ulusçuluk akımı zaman ve koşullara göre şekil değiştirmiş olup, daha yumuşak bir tutum olan devlet eşittir ulus şeklinde modernleştirilirken Türk

⁶⁹ Akşin, “Atatürk Dönemi Tarihçiliği”, s.8-12

⁷⁰ Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.174

⁷¹ Niyazi Berkes, Unutulan Yıllar, 2011, İstanbul, s.59; Özberk, “Niyazi Berkes”, s.31-32

⁷² Oran, Atatürk Milliyetçiliği, s.207

siyasetçileri tarafından da dışarıdaki gidişata paralel olarak alınıp, iç siyasete uyan biçimiyle yorumlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Dursun Ali, *Saltanattan Ulusal Egemenliğe*, İstanbul, 2006.
- AKŞİN, Sina, “Atatürk Dönemi Tarihçiliği”, V. Türk Kongresi, Tarih, Tarihçilik, Tarih Yazımı, c. III, ss.5-14, Ankara, 2005.
- ANGI, Hacı, *Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi*, 4. Baskı, Ankara, 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 15. baskı, İstanbul, 2005.
- ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, 2. Baskı, İstanbul, 1969.
- ATEŞ, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, 8. Basım, Der Yayınları.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, 16 baskı, İstanbul, 2005.
- BENLİ, Hasan Tahsin, “Ankara Halkevi Açılışı ve İlk Yılı”, *Mülkiye*, c.XXV, sayı:227, ss.223 – 230.
- BERKES, Niyazi, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*, İstanbul, 1965.
- BERKES, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Ankara, 1975.
- BERKES, Niyazi, *Teokrasi ve Laiklik*, İstanbul, 1984.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 9. baskı, İstanbul, 2006.
- BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, 4. Baskı, İstanbul, 2011
- CANSEVER, Hasan Ferit, “Türk Ocağının Doğuşundaki Sebep ve Saikler”, *Türk Yurdu*, Ekim 1960, 289.sayı, ikinci cilt(7), ss. 17-18.
- EMRE, Ahmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul, 1960, s.338.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924–1930 Devrimler ve Tepkiler*, İstanbul, 2007
- GÖKALP, Ziya, *Kızıl Elma*, haz. Hikmet Tanyu, 1976.
- GÜNGÖR, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 13. Basım, İstanbul, 2003.
- HİLAV, Selahattin, “Düşünce Tarihi (1908-1980)”, *Çağdaş Türkiye* 4, ss.383-416.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Yılların İçinden*, Ankara, 1976.
- İŞÇİ, Metin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul, 2004.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, c.1, Ankara, 1966.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, 1999.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara, 1991.

- NIEBUHR, Reinhold, *Ahlaklı İnsan Ahlaksız Toplum*, Türkç. Sara Akad, II. Baskı, Ankara, 2003.
- ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, 3. basım, Ankara, 1993.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 25. baskı, İstanbul, 2006.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 9. baskı, İst, 2006.
- ÖZBERK, Feyziye, “Özgün ve Cesur Bir Düşünür : Niyazi Berkes”, *Bilim ve Ütopya*, sayı:172, Ekim 2008, ss.28-39.
- SAFA, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, 1988.
- SARAY, Mehmet, *Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 2003.
- ŞAHİN, Enis, “Atatürk'ün Milliyetçilik İlkesi”, *Cumhuriyetimizin 80. Yılına Armağan*, Sakarya Ün. Yay., Adapazarı, Kasım, 2003, ss.7-28.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, 7. Baskı, İstanbul, 2005.
- TANÖR, Bülent, *Kurtuluş Kuruluş*, 8. Baskı, İstanbul, 2007.
- TANYU, Hikmet, *Ziya Gökalp'in Kronolojisi*, Ankara, 1981.
- TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 3. Baskı, 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 3. Baskı, İstanbul, 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.I, İstanbul, 1998.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. Baskı, İst, 2000.
- ÜNAL, Yenal, “Ahmet Ferit Tek'in Hayatı ve Siyasal Faaliyetleri”, *Tarih Okulu*, 2008, sayı I, ss.19-47.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 1985.